

**Н. Слухай, д. філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СЕНСОРНИХ ПРОТОТИПІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: КОЛІР І ЗВУК

У статті висвітлені питання феноменології (форми, змісту, оцінності, образності) сенсорних прототипів у поетичній творчості Тараса Шевченка. З-поміж колоративних позицію прототипів посідають кольоропозначення гами "блакитний – синій – зелений", з-поміж звукових – "тихий".

Ключові слова: прототип, зоровий, колір, слуховий, поетичний текст, Тарас Шевченко.

В статье раскрыты вопросы феноменологии (формы, содержания, оценности, образности) сенсорных прототипов в поэтическом творчестве Тараса Шевченко. Среди колоративных позицію прототипов занимают цветообозначения гаммы "голубой – синий – зеленый", среди звуковых – "тихий".

Ключевые слова: прототип, зрительный, цвет, слуховой, поэтический текст, Тарас Шевченко.

In this article, issues of phenomenology (form, content, axiology and imagery) of sensory prototypes in the poetic works of Taras Shevchenko are highlighted. Among color terms, those belonging to the spectrum "blue – dark blue – green" are positioned as prototypes; the auditory prototype is that of "quietness".

Key words: prototype, visual, color, auditory, poetic text, Taras Shevchenko.

Поетична творчість Тараса Шевченка, розглянута в дзеркалі теорії когнітивної семантики і когнітивної поетики, набуває нових характеристик, обумовлених, зокрема, особливостями сенсорних прототипів, які відбивають риси етнічного прочитання світу: домінантні кольори, домінантні звуки, смаки, запахи, тактильні відчуття. Незважаючи на той факт, що колір і звук у поетичній спадщині Тараса Шевченка досить часто потрапляли до уваги вчених (зокрема, таких дослідників, як Л. Генералюк, А. Гумецька, Ю. Дядищева-Росовецька, М. Жовтобрюх, С. Єфремов, А. Мойсієнко, Н. Плющ, Л. Шевченко, Б. Якубський, О. Ярошевич та багатьох інших), панівний сьогодні когнітивний підхід дозволяє поглибити уявлення про згадані перцептивні феномени.

Прототип є поняттям, похідним від категоризації людиною світу. Поняття категорії не нове: традиції його вивчення закорінені у греко-римській культурі, зокрема працях Аристотеля. Сучасні когнітивісти внесли новий зміст у поняття "категоризація" і поглибили його

розуміння, яке передбачає три варіанти прочитання змісту терміна. Абстрактно-символічна категоризація є результатом раціонального освоєння світу людиною, не залежить від нейрофізіологічних, психологічних, культурних особливостей суб'єктів категоризації, їхнього сприйняття, образності, уяви, раціонального чи ірраціонального підґрунтя [12, 378], така категоризація зумовлена законами формальної логіки. Другий тип категоризації виявляє залежність від соціального та етнокультурного досвіду людини, від її сенсомоторної активності, уяви, здатності до сприйняття і почуттєвого опрацювання сигналів зовнішнього світу. Така категорія відцентровує прототип. Одним із двох різновидів прототипів і є сенсорні, перцептивно зумовлені, або природні, або натуральні – зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові. Сенсорні прототипи, які перебувають у центрі відповідних категорій, є маркерами етнічного світосприйняття; вони здатні надати нові свідчення про особливості категоризації світу творчою особистістю, її світогляд, а також про ментальність, соціокультурні та мовнопсихічні домінанти етносу, до якого належить митець. Водночас прототип – результат систематизації феноменів у свідомості, і відомості про нього можуть бути отримані лише за умови вивчення системи мовних фактів, зокрема поетичної мовотворчості Тараса Шевченка. Мета нашої праці – показати, які кольори та звуки домінують у поетичному світі Т. Шевченка, є когнітивно резонансними, тож претендують на підвищену увагу дослідників. (У праці не розглядатиметься інший варіант осмислення терміну "прототип", який не набув великого лінгвістичного резонансу, – концепція прототипів, яку висунула Анна Вежбицька. Прототипами для неї є не самі об'єкти, а їхні ідеалізовані, еталонні образи, ментальні утворення, які не належать до об'єктів, що піддаються спостереженню [17, 295], але які відбивають концептуально суттєві властивості нашого уявлення про об'єкт {типова чашка, вікно, школа}. Визначення прототипу в розумінні А. Вежбицької передбачає погляд на феномен "зсередини" моноетнічного способу категоризації світу).

Аналіз системи слівформ за спадом частот у творах українською мовою, за відомостями Конкорданції поетичних творів Тараса Шевченка [5, т. 4, 3079–3134], засвідчив наявність, як і слід було очікувати, високочастотних носіїв зорових та слухових ознак, виражених прикметниками, прислівниками, дієприкметниками та

дієсловами (до уваги не потрапили іменники як субстанційні сутності, як "тиша"; навпаки, враховано складні прикметники із сенсорною складовою, як "сизокрилий", "чорновусий", "білохатий"). Дослідження дало цікаві й почасти несподівані результати. Так, показово, що вербалізатори зорових ознак, просторових та колірних, зафіксованих у поетичній мові Тараса Шевченка, за сумарною частотністю переважають: адже зоровий сенсор людини приносить найбагатші результати опрацювання світу (до 80 відсотків, за відомостями О. Леонтєва, О. Лурія, І. Рока та інших). Зорова перцепція пов'язана зі сприйняттям предметів (за кольором, розміром, формою) та сприйняттям локусів – статичних чи динамічних – у просторі, і забезпечує усталеність концептуальної картини світу, вираженої в мові як знаковій системі [6, 5–28]. Але з'ясувалося, що **за частотністю вербалізації моноознаки домінують вербалізатори "умовно" слухової ознаки, похідної від "тихий". Це було першою несподіванкою.** Звісно, "тихий" належить до багатозначних слів і, відповідно до свідчень Словника української мови [14, 130–131], має дев'ять значень, ієрархічно пов'язаних між собою (значення одного слова плавно "витікають" одне з одного), і не лише при називанні слова поза контекстом один із його лексико-семантичних варіантів частіше за інші першим "зринає" у свідомості [11, 30], але він завжди "відтінково" наявний при реалізації інших значень, оскільки дифузність значень слів – одна з найсуттєвіших властивостей багатозначного слова [12, 95].

Візуальне сприйняття є суттєво предметним [7, 113], і серед візуально фіксованих феноменів домінує колір: він є якістю, яка постійно визначає об'єкт [8, 51]. Огляд колірних об'єктивацій зорових ознак показав, що з семи кольорів основного хроматичного спектру (червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий), двох нехроматичного спектру (білий та чорний, додамо перехідний сірий) кілька в поетичній мові Т. Шевченка взагалі не представлені: це помаранчевий і фіолетовий, один виявляє низьку активність, – це жовтий – 9 уживань [5, т. 1, 519–520]. **Відсутність або дуже низька активність трьох з-поміж семи кольорів (особливо жовтого) була другою несподіванкою.** Порівняймо: похідні від "блакитний" [5, т. 1, 93] і "голубий" [5, т. 1, 337–338] ужиті сумарно (без урахування субститутів) 8 разів, "зелений" – 65 [5, т. 1, 623–625], "синій" – 71 [5, т. 3, 1615–1620],

"червоний" – 73 [5, т. 3, 1990–1992], "білий" – 76 [5, т. 1, 85–87], "чорний" – 142 [5, т. 3, 2012–2016]. З-поміж неосновних кольорів активними є "сизий" – 24 уживання [5, т. 3, 1611], "сивий" – 39 [5, т. 3, 1607–1608]. Якщо ж урахувати, що "сивий – сизий – голубий – блакитний – синій" у сумі дорівнюють ста сорока двом, то "блакитно-синьо-сиво-сиза" гама дорівнює гамі чорного кольору (142: 142), а плюс "зелений" (65 уживань) створює безумовну домінанту з частотністю вживань, яка дорівнює двомстам семи (із урахуванням субститутів, за відомостями СМШ, – двомстам шістдесяти чотирьом). Корелятивні, хоча за абсолютними величинами інші, відомості наводять Борис Якубський (локальні, пов'язані як епітети з іменником, кольоропозначення в гамі "синій – голубий – блакитний" дорівнюють 55, темний – 49, зелений – 40, чорний – 39, білий – 36, червоний – 30, золотий – 12 [18, 69–70]) і Леся Генералюк (також посилаючись на Конкорданцію, дослідниця наводить такі цифри: чорний – 70, синій – 71, блакитний, голубий – 8, зелений – 71, білий – 77, червоний – 73 [2, 331]). З урахуванням максимуму вживань, за дослідженням Лесі Генералюк, частотність зеленого дорівнює 823, білого – 362, і вони формують основну колірну опозицію поетичного світу Тараса Шевченка, творять модус українського Едему в гармонійній контрпозиції зеленого світу живої одухотвореної природи і, наприклад, білої хати – символу української духовності, білого квітучого саду – символу життя і т. і. [2, 332]. Різниця між результатами трьох дослідників пояснюється використанням авторами різних методик підрахунків – із урахуванням чи без урахування субститутів, граматичних похідних та лексем – прихованих носіїв кольору. Спільний висновок дослідників такий: у поетичному світі Т. Шевченка домінують синій – голубий – блакитний і зелений (Б. Якубський), зелений і білий (Л. Генералюк), синій – голубий – блакитний – сивий – сизий (наші дані, а можна ще додати і сірий!). Гама синього, блакитного, зеленого є дифузною в мовних культурах народів світу: "blue" англійською мовою позначає синій, блакитний, "aoi" – японською мовою – синій, блакитний, зелений і близькі відтінки. Названі кольоропозначення легко вписуються в синтагму в поетичній мові Тараса Шевченка: "А коло тину! Там такий / Поріс зелений, та хрещатий, / Та синій! Синій-голубий..." ("Сотник"), "А там голубії, / Зеленії, мерезані / Нивами, ланами..." ("А. О. Козачковському").

Тобто поетичний світ Тараса Шевченка – домінантно блакитно-синьо-зелений (а не такий, що розподіляється в межах опозиції червоного і чорного, як можна було сподіватися), і **то було третім неочікуваним результатом**. Ця гама близьких у фізичному спектрі кольорів є центральним членом категорії кольору в поетичному світі Т. Шевченка, адже частотність уживань найближчого за спадом частот компоненту – білий – утричі нижча. А от якщо говорити про прототипні опозиції, то на статус такої претендує саме згадана Лесею Генералюк "зелений – білий", але така опозиція навряд чи буде єдиною. Щодо прототипних репрезентантів кожного кольору (зелений – гай, садочок, сад, долина діброва (а не, скажімо, жаба), зелені – поля, степи, лози (а не, наприклад, виноградники), то інформативність таких точок референції є також високою, але залежною від статусу прототипної гами кольорів чи кольору.

Статус прототипної візуальної чи слухової ознаки виявляється на багатьох рівнях – вербалізації, семантики – сенсорної, не сенсорної або комплексної (як "сірі сіромахи"), оцінності, образності (вужче – "умовної метафоричності").

Феномен статусу прототипу згаданої гами кольорів у поетичній мові Т. Шевченка виявився на всіх рівнях.

Перше. Спектр вербалізацій домінантних колірних ознак набагато **ширший**, ніж не домінантних, і включає значну кількість **позитивно маркованих** форм (як "синесенький", "голубії", "синее", "синії", "синяя") і **оказіональних** форм (як "синемундірі", "синій-голубий" або "сивоусе").

Друге. Прототипові кольори легко формують **синтагматично незвичайні сполуки**, як "гори голубії", **нетипові мовленнєві фігури**: "І тими очима, / Аж чорними – голубими. / І досі чаруєш" ("Г. 3." {"Немає гірше, як в неволі..."}).

Третє. "Блакитний", "синій", "зелений" демонструють **виразну меліоративну аксіологію**, вмотивовану в контексті або через *просте присвоєння кваліфікатора*: "Як хороші хорошії, / Блакитні здалека. / З Переяслава старого" ("Сон" {"Гори мої високії..."}), або *антонімією, виявлену антитезою*: "Та тут не такії, / Руді-руді, аж червоні, / А там голубії..." ("Сотник"), або через *присвоєння кваліфікатора "той, що належить міфосвіту абсолютного щастя, райський, Божественний"*: "А там і ліс, і ліс, і поле, / І сині гори за Дніпром / Сам Бог витає над селом" ("Княжна"); "Тихесенько

собі купують / Зелені віти. Правда, рай? / А подивися та спитай!" ("Якби ви знали, паничі..."); *або через присвоєння кваліфікатора "той, що належить міфосвіту живої одухотвореної природи": "Повита красою, / Зеленіє, вмивається / Дрібною росою" ("Сон" {Комедія}), "Простіть, високії, мені! / Високії! І голубії! / Найкращі в світі! Найсвятії!" ("Сон" {"Гори мої високії..."}), "той, що належить міфосвіту "по той бік" буття": "Несе на сорочку / Баговиння зеленого; / Поцілує в очі..." ("Утоплена"), або через актуалізацію символічних зв'язків у синтагмі: "небо голубеє", "небо блакитне", "гори голубії", "зелена діброва", "зелене дерево", "зеленеє поле", "гайок зелененький", "дуб зелененький" і подібних. Пейоративна оцінність представлена одиничними випадками ("мертвець очима зеленими позирає" – "Сон" {"Гори мої високії..."}).*

Четверте. Вербалізатори колірної ознаки, зокрема прототипної, **нечасто демонструють суто сенсорне значення** ("У червоних черевиках, / В зеленом жупані / По світлиці походжає" – "Сова"), і можна висловити припущення, що значення прототипної ознаки реалізується як сенсорне ще й більшою мірою у порівнянні з непрототипною. Переважна кількість значень ужитих Тарасом Шевченком слів із колоративною семантикою є результатом сенсорного і водночас ментального опрацювання світу, часто символічного ("Ой піду я в гай зелений, / Посажу я руту" – "Ой умер старий батько..."). У процесі перцептивної діяльності чуттєвий і раціональний компоненти свідомості утворюють єдність, і раціональний може виходити на перший план: "Ой чого ти почорніло, / Зеленеє поле? – Почорніло я од крові / За вольную волю... Почорніло я, зелене, / Та за вашу волю... / Я знов буду зеленіти..." ("Ой чого ти почорніло?..."). "Зеленіти" тут – не стільки "ставати зеленим", а, насамперед, "розвиватися, бути живим, розвиватися". Сенсорні і сенсорно-ментальні значення утворюють ядерну зону перцептивного прототипу, ментально-сенсорні – медіарну зону, образні – периферію, корелятивну ядру і медіарній зоні. Цю властивість структури прототипу ще яскравіше демонструють вербалізатори слухової ознаки "тихий".

П'яте. Прототипна ознака є **продуктивною для утворення когнітивних тропів псевдототожності**, як високочастотна персоніфікація ("Ой чого ти почорніло, / Зеленеє поле?"), персоніфікація з порівнянням ("І дуб зелений, мов козак, / Із гаю

вийшов та й гуляє" – "Ми вкупочці колись росли...") – у позиції суб'єкта зіставлення і ("Раз укріє тебе рясно / Зеленим покривом..." – "Ой діброва – темний гаю!..") – об'єкта зіставлення, символів ("зеленіти" – символ життя, молодості, розвою), **тропів суміжності** ("село зеленіє", "село зелене", "Рось зелена"), **синкретичних тропів** ("...найшли / Зелену хату і кімнату / У гаї темному..." – "Варнак").

Шосте. Домінантні і не доміантні (прототипні і не прототипні) кольори формують **ряд усталених сполучень**, які кваліфікуються як маркери індивідуального стилю і здебільшого передають і увиразнюють стереотипи етнічного сприйняття світу, але ряд, сформований прототипними кольорами, **значно ширший**: "зелена діброва", "садочок зелененький", "хміль зелений", "гай зелений", "дуб зелений", "зелена долина", "лани зелені", "зелені віти", "луги зелені", "верби зеленіють", інші. Колоративи тут виступають еталонними атрибутами з функцією об'єктивації максимуму ознаки, в якій якість еталону забезпечується сходженням перцептивних і символічних значень на певних точках референції ("сад", "дуб", подібні). Порівняймо: "чорна земля", "чорна хмара", "чорна могила", "чорні брови", "чорні очі", – ряд вужчий.

Сьоме. Статус прототипної у спектрі сенсорних ознак, реалізованих у творчості письменника, демонструє зони збігу і зони незбігу зі статусом тієї самої ознаки в етнічній мові й культурі: зокрема, можна висловити припущення про більшу значущість сектору "жовтий" в етнічній лінгвокультурі; розбіжності будуть зафіксовані й на рівні вербалізаторів, семантики, включно з образною, оцінним ореолом відповідних ознак, їхньою участю у творенні еталонів і стереотипів.

Ще більш вражаючі результати приносить дослідження ознаки "тихий" в поетичній мові Тараса Шевченка.

Перше. Вербалізаторами ознаки є такі: "тиха" – 1, "тихая" – 1, "тихе" – 4, "тихее" – 1, "тихенький" – 2, "тихенько" – 24, "тихенько-тихо" – 3, "тихесенько" – 21, "тихесенько-тихо" – 1, "тихий" – 17, "тихим" – 6, "тихими" – 3, "тиких" – 3, "тихі" – 1, "тихий" – 2, "тихім" – 1, "тихне" – 2, "тихнуть" – 1, "тихо" – 66, "тихого" – 1, "тихої" – 3, "тихому" – 3, "тихо-сумне" – 1, "тихо-сумну" – 1, "тихо-тихо" – 1, "тихою" – 3, "тиху" – 1, сумарно (без урахування субститутів) – 174 [5, т. 3, 1819–1824] (з урахуванням – 300, за даними СМШ,

наведеними Ю. Дядищевою-Росовецькою [4, 22]). П'ятдесят три реалізації форм з-поміж наведених (виділені курсивом) **позитивно марковані**. Чотири – неширокого загального вжитку тихая, тихее тихенько-тихо, тихесенько-тихо. Антонімічний ряд до ознаки "тихий", вербалізованої прикметником, складають "голосний", "гучний", "лункий", "дзвінкий" [10, 186], а також "шумливий", "неспокійний", "гомінкий". Жоден із наведених антонімів не має такої частотності та оцінної маркованості в поетичній мові Т. Шевченка, як утілення ознаки "тихий". Порівняймо низьку частотність антонімів ЛСГ, компоненти якої об'єктивують ознаку "тихий", у Конкорданції: "шумить" – 1, "шуміла" – 1 [5, т. 3, 2046], "гомонить" – 8, "гомонів" – 2, "гомоніла" – 4, "гомонять" – 3 [5, т. 1, 339–340].

Друге. Вживання похідних від "тихий" відцентровує значну кількість **стереотипів** (кількість указана з урахуванням граматично різнотипних об'єктивацій): "тихе слово" – 25, "тихенько співати" – 13, "тихий рай" – 9, "тихий Дунай" – 7, "тиха хата" – 7, "тихо плаче" – 7, "той світ тихий" – 5, "тихо молитися" – 4, "серце тихе" – 3, похідних від етнічних, і таких, що демонструють незбіг ряду, як той світ тихий, – 5.

Третє. Сполучуваність носіїв ознаки "тихий" представлена в широкому діапазоні: "тихенько" (наприклад, "заплаче", "розмовляє", "співала", "пом'яне", "зачитали", "помолюсь", "говорили" і подібні, в тому числі у невластивому сенсорному вжитку, наприклад: "сповила", "зсунувся", "горить" і таке інше). Загальна кількість варіантів сполучуваності сягає понад сто тридцять. Ознака "тихий" представлена у нетипових сполученнях: "світе тихий", "тихий рай", "той світ тихий", "незлим тихим словом", "псалмом тихим", інші, які демонструють поєднання сенсорної та ментальної складової.

Четверте. Ознака "тихий" формує серед інших і **нетипові сполучення**: "світе тихий", "тихий рай", "той світ тихий", "незлим тихим словом", "псалмом тихим", інші, які демонструють поєднання сенсорної та ментальної складової, **оказіоналізми**, як "тихолюбцям-святим".

П'яте. Позитивна аксіологія вербалізаторів ознаки "тихий" формується: *за рахунок прямих кваліфікаторів*: "тихесенько, гарнесенько" – 2; *синтагматичних зв'язків*: "Сіяло сонце, в небесах / Ані хмариночки, та тихо, / Ніби вчора народилась..." ("Наймичка"), "В холодочку посідають / Та тихо, та люблю, / П'ючи воду погожую"

("В неволі, в самоті немає...") та інші; за *рахунок парадигматичних зв'язків (зокрема від протилежного: "У всякого своє лихо, / І в мене не тихо, / Хоч не своє, позичене"* ("Холодний яр", за *рахунок об'єктивації зв'язку носіїв ознаки із сакральним верхом, зокрема Богом, раєм, а також "тим світом", Дунаєм: "А ти завтра тихесенько Богові розкажеш"* ("Княжна"), "Помолимося Богу, / Та й рушимо тихесенько / В далеку дорогу" ("Чи не покинуть нам, небого..."), "Прийшли ксьондзи і запалили / Наш тихий рай" ("У неділеньку у святую..."), "Ми оновим наш тихий рай" ("Полякам"), "Так любила ж / Вона той тихий Божий став" ("Марія"), "Ходімо, каже, – у свій гай. / У свій маленький тихий рай" ("Марія"), "А молоді як зійдуться, / Та люблю та тихо, / Як у раї..." ("Ми заспівали, розійшлись..."), "А я тихо / Богу помолюся" ("Єретик"); за *рахунок зв'язку із сакралізованими діями та феноменами: словом, зі співом, молитвою, плачем: "Не забудьте пом'янути незлим тихим словом"* ("Як умру, то поховайте..."); "І тихнуть Божії слова" ("Чернець"), "І віршує й плаче / Тихесенько, щоб Бог не чув, / Щоб і ти не бачив" ("А. О. Козачковському"); за *рахунок зв'язку із центром внутрішнього і зовнішнього мікросвіту людини – серцем і хатою: "Ані серце твоє тихе, / Добреє дівоче"* ("Маленькій Мар'яні"); "На тебе, друже, подивлюсь. / І, може, в тихій твоїй хаті / Я буду знову розмовляти" ("А. О. Козачковському"); "Не од Сіона благодать, / А з тихої твоєї хати / Нам возвістилася" ("Марія").

Шосте. Семантика форм, похідних від "тихий", демонструє **ядро** (61 вживання), де представлені сенсорні: "Тихенько ходя розмовляє / І поглядає на Чигрин" ("Гайдамаки") і сенсорно-ментальні значення форм: "І тихим добрим, кротким словом / Благовістив їм слово нове..." ("Неофіти"), **медіарну** частину (65 вживань), яка складається з ментально-сенсорних значень: "Ходімо, каже, – у свій гай, / У свій маленький тихий рай!" ("Марія"), периферію, яка складається з несенсорних значень (48 вживань): "І четвертий рік минає / Тихенько, поволі..." ("Лічу в неволі дні і ночі..."), образних уживань, корелятивних з усіма шарами.

Зіставні результати приносить аналіз дескрипторів вербалізаторів, похідних від ознаки "тихий" у Словнику мови Шевченка. Словник містить 56 варіантів дескрипторів, похідних від 26 форм аудіо-сенсорного кваліфікатора "тихий", зокрема **форми "тихенький"**: "спокійний" (постійний епітет до слова "Дунай"),

"затишний, мирний" ("тихенький рай"), "смирний" (про людину), "приємний, ласкавий" ("тихенького слова") [13, 326]; **форми "тихенько" і тавтологічного сполучення "тихенько-тихо"**: "неголосно", "безшумно, безгучно, безмовно"; "потай, непомітно", "повільно, не поспішаючи", "слабо, ледве-ледве" [13, 326–327]; **форми "тихесенько", в тому числі у тавтологічному сполученні "тихенько-тихо", сполученні "тихесенько, гарнесенько"**: "неголосно", "безшумно, безгучно", "повільно, не поспішаючи", "слабо, ледве-ледве", "потай, непомітно", "мирно" [13, 327]; **форми "тихий"**: "безшумний, неголосний", "привітний, ласкавий, добрий", "спокійний, не бурхливий", "смирний", "повільний" [13, 327–328]; **форми "тихнути"**: затихати [13, 328]; **форми "тихо", в тому числі у сполученні "та любо, та тихо"**: "неголосно", "повільно, не поспішаючи", "безшумно, безгучно, безмовно", "безтурботно, мирно, спокійно", "потай, непомітно", "любовно, ласкаво, з приємністю", "слабо, ледве-ледве", "про панування тиші, спокою в якомусь місці" [13, 328–329]; **форм "тихосумний, тихо-сумний"**: без дескриптора [13, 329]. Спектр дескрипторів демонструє значну кількість позитивно маркованих навіть поза контекстом: "спокійний", "затишний, мирний", "приємний, ласкавий", "мирно", "привітний, ласкавий, добрий", "спокійний, не бурхливий", "безтурботно, мирно, спокійно", "любовно, ласкаво, з приємністю", "про панування тиші, спокою в якомусь місці", серед яких виокремлюються такі доміанти (в дужках вказана частотність уживань): "не голосний", "спокійний" (4), "мирний" (3), "ласкавий" (3), "приємний" (2).

Аналогічні, хоча й не цілком комплементарні, результати надає Словник української мови в 11 томах: "ТИХИЙ, а, є. 1. Який звучить не сильно, не голосно. // Який майже не утворює звуків, не робить шуму. // Ледве чутний. 2. Сповнений тиші, без голосних звуків. 3. Без руху, непорушний. // Безвітряний. // Без течії, без хвиль (про воду, озеро, став і т. ін.); спокійний, без хвиль, штильовий (про море). // Захищений від дії зовнішніх сил (вітру, хвиль і т. ін.). 4. Такий, де немає шуму, метушні, руху. // Віддалений від неспокійного, бурхливого життя. 5. Без напруженої діяльності, бурхливого перебігу, без тривоги і струсів. // Спокійний, безтурботний (про сон, старість і т. ін.). // Без бурхливих веселощів, розваг. // Скромний, не пишний. 6. Який звичайно не проявляє різко або бурхливо своїх почуттів; спокійний, лагідний. // Для якого характерні

врівноваженість, лагідність. // Який виражає спокій, лагідність. // Приязний, доброзичливий. 7. Слабкий, незначний за силою вияву. // Який проявляється не бурхливо, стримано. 8. Повільний, нешвидкий. // З повільною течією (про річку, струмок і т. ін.). 9. перен. Безмовний, сумний" [14, 130–131].

Підтверджується думка Ю. Дядищевої-Росовецької: "...постійний <...> епітет "тихий" має в нашому фольклорі значення завжди позитивне, є в ньому і відчутний етико-психологічний присмак: "тихий" – це добрий, лагідний, незлий [4, 21]; "...Як і для народних співців, епітет "тихий" – і в тому ж базовому значенні, на яке накладалися індивідуальні авторські конотації, був для Т. Г. Шевченка одним з найулюбленіших" [4, 22]; "поет уживав цей прикметник і в прямому значенні – уснопоетичному "загальноукраїнському" – а почасти й загальнослов'янському – "лагідний, добрий, позитивно емоційний"" [3, 98]. Навпаки, неврахування прототипного статусу ознаки "тихий", зокрема щодо звукової палітри поезій Т. Шевченка, сенсорного категоріального статусу компонентів колоративної гами поетичного світу автора або "образів-домінант" [7, 2–3] призводить до збіднення когнітивного статусу дослідження таких поетичних феноменів, як "слово" [1, 279–301].

Сьоме. Нарешті, ознака "тихий" є основою своєрідного образного ряду: тихий рай, тихий Дунай, тиха хата, тихе слово, тихими речами, тихі думи та інші демонструють символіку світу гармонійної української природи і внутрішнього світу українця, з його прагненням відчутти цю гармонію, стати її частиною і відтворити її своїм буттям.

Таким чином, *висока позиція об'єктивацій ознаки "тихий" у списку словоформ за спадом частот; значна кількість її вербалізації, яка дорівнює 174; позитивна маркованість майже третини словоформ; наявність широкого ядра і колоядерної частини в семантиці вербалізаторів ознаки "тихий" як сенсорно-аудіальної; наявність виразного образного компоненту; відцентрування значної кількості етнічно резонансних стереотипів; входження ознаки "тихий" до маркерів міфосвіту "абсолютного щастя" ("тихий рай") і сакральних цінностей; неакцентованість другого члену бінарної опозиції тихий – голосний ("голосний", "гучний", "лункий", "дзвінкий"); нарешті,*

наявність значної кількості позитивно маркованих дескрипторів форм, похідних від аудіо-сенсорного кваліфікатора "тихий" з домінантами "спокійний", "мирний", "ласкавий", "приємний" дозволяють стверджувати, що на сенсорно-соматичній мапі, відбитій у поетичній творчості Тараса Шевченка, виразника українського етнічного світобачення, "тихий", як і "синій, голубий", "зелений", посідають позицію прототипових компонентів у складі відповідних парадигм і тим заслуговують на посилену увагу дослідників, особливо при подальшому лексикографічному опрацюванні поетичної мови Т. Шевченка і відтворенні мовно-концептуального тла його творчості.

1. Барабаш Ю. Слово // Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. – К., 2008. – С. 279–301.
2. Генералюк Л. Універсалізм Шевченка. Взаємодія літератури і мистецтва. – К., 2008.
3. Дядищева-Росовецька Ю. Слово "тихий" у поезії Шевченка й у народній пісенності // Фольклор і поетичне слово Тараса Шевченка. – К., 2001. – С. 98–114.
4. Дядищева-Росовецька Ю. Б. Усталений словесний комплекс "тихий Дунай" в поезії народній і Т. Г. Шевченка // Мысль, слово и время в пространстве культуры. – К., 1996. – С. 21–23.
5. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка / Ред. і упорядкув.: О. Ільницького, Ю. Гавриша. – Нью-Йорк, Едмонтон, Торонто, 2001. – Т. 1–4.
6. Кравченко А. В. Язык и восприятие: Когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск, 1996.
7. Краснова Л. Характер і функції образів-домінант у творчості Тараса Шевченка // Дивослово. – 2001. – № 7. – С. 2–3.
7. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии. – М., 2000.
8. Лоренц К. По ту сторону зеркала. Исследование естественной истории человеческого познания // Эволюция. Язык. Познание. – М., 2000. – С. 42–69.
9. Мойсієнко А. "Звук" в апперцепційній системі поетичного тексту // Мойсієнко А. Слово в апперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. – К., 1997. – С. 48–60.
10. Полюга Л. М. Словник антонімів / За ред. Л. С. Паламарчука. – 2-ге вид. – К., 2004.
11. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К., 1988.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. – Полтава, 2008.
13. Словник мови Шевченка: В 2-х т. – Т. 2. – К., 1964.
14. Словник української мови: У 11 т. – Т. 10. – К., 1979.
15. Шевченко Л. І., Ярошевич О. М. Колір в ідіостилі Т. Г. Шевченка // Укр. мовознавство: Міжвід. наук зб. – Вип. 18. – К., 1991. – С. 127–134.
16. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). – М., 1977.
17. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний довідник. – К., 1998.
18. Якубський Б. До соціології Шевченкових епітетів // Шевченко: Річник перший. – Б. м., 1928. – С. 69–70.
19. Якубський Б. Із студій над Шевченковим стилем // Шевченківський збірник / За ред. П. Филиповича. – Т. 1. – К., 1924. – С. 58–77.

